

GÖKÇƏLƏR VƏ GÖYÇƏ TOPONİMİ HAQQINDA

About the Gökçe and the toponym of Göyçe

Dos. Nazir ƏHMƏDLİ

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi
Məsul müəllif: nahmed61@mail.ru

Özət

Bu məqalə “Göyçə” toponimi və “gökçə/göyçə” tayfa adı ilə bağlı tarixi, etnoqrafik və toponomik faktları araşdırmaqla, bu adların yaranma səbəbləri və yayılma coğrafiyasını geniş şəkildə təqdim edir. Məqalənin əsas qayəsi “Göyçə” adının sadəcə coğrafi deyil, etnik və tarixi mahiyyət daşıdığını sübut etməkdir. Əvvəlcə “Göyçə” adının ən qədim yazılı qaynaqlarda necə keçdiyi təqdim edilir. Bu ad 14-cü əsrə aid mənbələrdə – Zeynəddin bin Həmdullah Qəzvininin “Zeyle Tarix-e Qozide” adlı əsərində “Gökçə Dəniz” kimi qeyd olunur. Eyni zamanda “Kitabi-Dədə Qorqud”da da bu ada rast gəlinir. Beləliklə, “Gökçə”nin türklərin tarixi yaddaşında yer alan və qədim zamanlardan etibarən yaylaq, yaşayış məskəni və tayfa adı kimi istifadə olunduğu vurğulanır. Məqalədə xüsusilə XV–XVII əsrlərə aid fərmanlar, Osmanlı və Səfəvi təhrir dəftərləri, eləcə də müasir tədqiqat materialları vasitəsilə “Göyçə”nin inzibati vahid kimi necə formalaşdığı göstərilir. Məqalə iddia edir ki, “Göyçə” toponimi eyniadlı türk tayfasının – gökçələrin adından yaranmışdır. Bu tayfa Göytürk imperiyası ilə mənşə bağlılığı olan və müxtəlif dövrlərdə Orta Asiyadan Qafqaza, Anadoluya və İrana köç etmiş türkmən kökənli qəbilələrdən biridir. Araşdırmada “göy” sözünün türklər üçün sadəcə rəng adı deyil, Tanrı və fəvqəltəbii qüvvə anlamı daşıdığı izah olunur. Göytürklərdə “göy” – müqəddəslik və hakimiyyət simvoludur. Bilgə Xaqanın Orxon yazılarında “göy” Tanrı ilə sinonim kimi işlənməsi bu mənəni gücləndirir. Məqalədə həmçinin qeyd edilir ki, “Göyçəli” adlı kəndlərin və camaatların adları yalnız Azərbaycanda deyil, həm də Türkiyənin bir çox bölgələrində, hətta İraqda da yayılmışdır. Bu isə gökçələrin geniş yayılma arealına və tarixi miqrasiyalarına dəlalat edir. Göyçəli obalarının xüsusilə Bozok və Varsaq türkmən birlikləri ilə bağlılığı araşdırılır. Həmçinin Göyçə və Göyçəli adlarının təhriflərə, yanlış izahlara və saxta tarixləşdirməyə məruz qalması da tənqid edilir. Nəticə etibarilə, məqalə “Göyçə” toponimini göytürk mənşəli, qədim türk tayfalarından olan gökçə/göyçə tayfasının adından törəmiş bir etnotoponim kimi təqdim edir. Tarixi, coğrafi və etnoqrafik materiallarla sübut edilir ki, bu ad təkcə bir bölgənin adı deyil, bütövlükdə türk dünyasının ortaq mədəni yaddaşının daşıyıcısıdır.

Açar sözlər: Göyçə toponimi, Gökçə tayfası, Göytürklər, Türk toponimiyası, Dədə Qorqud.

Abstract

This article explores historical, ethnographic, and toponymic facts related to the toponym “Göyçə” and the tribal name “Gökçə/Göyçə,” presenting in detail the origins and geographical spread of these names. The main objective of the article is to demonstrate that the name “Göyçə” carries not only geographical but also ethnic and historical significance. At the outset, the article presents the earliest written sources in which the name “Göyçə” appears. This name is mentioned in 14th-century sources—particularly in Zeynaddin bin Hamdullah Qazvini’s work *Zeyle Tarikh-e Gozide*, where it is cited as “Gökçə Dəniz” (Gökçe Sea). The name also appears

in the Book of Dede Korkut. Thus, it is emphasized that “Gökçə” has long existed in the historical memory of the Turks as the name of a summer pasture, settlement, and tribal identity. The article highlights how “Göyçə” emerged as an administrative unit, using Ottoman and Safavid register books, as well as decrees from the 15th to 17th centuries and modern research sources. It argues that the toponym “Göyçə” originated from a Turkic tribe of the same name—the Gökçes. This tribe, which has ancestral ties to the Göktürk Empire, is one of the Turkmen-origin tribes that migrated from Central Asia to the Caucasus, Anatolia, and Iran throughout history. The research also explains that the word “göy” (sky/blue) in ancient Turkic culture was not merely a color, but a symbol of divine power and sacredness. In the Göktürk worldview, “göy” represented holiness and sovereignty. This meaning is reinforced by its synonymous use with “Tanrı” (God) in Bilge Khagan’s Orkhon inscriptions. The article further notes that settlements and communities named “Göyçəli” are found not only in Azerbaijan but also widely across many regions of Turkey and even in Iraq. This suggests a broad migration and settlement area for the Gökçe tribe. The connections of Göyçəli communities to the Bozok and Varsak Turkmen confederations are also examined. Moreover, the author criticizes various distortions, incorrect interpretations, and falsified historical claims concerning the name Göyçə and its derivatives. In conclusion, the article presents the “Göyçə” toponym as an ethno-toponym derived from the ancient Turkic Gökçe/Göyçə tribe, rooted in Göktürk ancestry. Through historical, geographical, and ethnographic evidence, the author proves that this name represents not only a specific region but is also a marker of the shared cultural memory of the Turkic world.

Keywords: Göyçə toponym, Gökçe tribe, Göktürks, Turkic toponymy, Dede Korkut.

Extended Summary

This article explores the historical, ethnic, and geographical origins of the toponym “Göyçə” and the associated tribal name “Gökçə/Göyçə,” shedding light on their place in the collective memory of Turkic peoples. The primary focus is to demonstrate that the name Göyçə is not merely a geographical designation but also a Turkic ethnotoponym. The formation and dissemination of this name are explained through various historical sources, written records, legends, official decrees, and modern toponymic dictionaries. The study notes that the Göyçə toponym first appeared in a 14th-century source, Zeynaddin bin Hamdullah Qazvini’s *Zeyle Tarikh-e Gozide*, where the name is mentioned as “Gökçə Dəniz.” This reference describes a region historically used as a summer pasture. Furthermore, the name appears in the Book of Dede Korkut, where “Gökçə Dəniz” (Gökche Sea) and “Gökçə Dağ” (Gökche Mountain) are used, indicating the toponym’s deep roots in Turkic mythology and epic thought. These references demonstrate that the name carries not only geographic but also cultural-historical significance. The article details how the toponym was institutionalized during the Ottoman and Safavid administrative periods. Decrees and cadastral registers from the 15th to 17th centuries mention terms such as “Göyçə province,” “Göyçəli village,” and “Göyçəli community,” affirming its transformation into an official administrative unit. For instance, the name appears in decrees issued by rulers such as Cahanşah of the Qara Qoyunlu and Uzun Hasan, showing its demographic and territorial importance. A key element of the research is the semantic and sacred value of the word “göy” (sky/blue) in ancient Turkic belief systems. In Turkic tradition, “göy” was not merely a color but also a divine symbol, synonymous with Tengri—the sky god. In the Göktürk Empire, “göy” signified sovereignty, holiness, and divine power. The Orkhon inscriptions, particularly those attributed to Bilge Khagan, reinforce this sacred interpretation. Based on this, the tribal name “Gökçə/Göyçə” is believed to have emerged in association with divine concepts. The article argues that the Göyçə toponym is derived from the name of a historical tribe. The Gökçə/Göyçə tribe, of Göktürk origin, migrated from Central Asia to the Caucasus, Anatolia, Iraq, and Iran. Evidence of their presence is found across various regions. Ottoman cadastral registers from the 16th century,

along with contemporary records from Turkey and Azerbaijan, document numerous place names such as “Gökçe,” “Gökçəli,” and “Gökçələr.” These toponyms are repeatedly linked to tribal affiliation in scholarly research. The study also critiques the distortion and misinterpretation of the toponym’s origin. Some sources claim that Göyçə villages were established after Armenian aggression, but the article dismisses these assertions as false and baseless. It presents older written sources proving the existence of such villages long before these events. The displacement of the Göyçə tribe, the article argues, was primarily caused by wars and forced migrations, particularly under Shah Abbas I’s “scorched earth” policy. Historical documents confirm the presence of communities named Göyçəli in both the Iravan and Ganja-Karabakh provinces. These communities were officially recorded in tax and population registers during the Ottoman and Safavid periods, indicating the administrative recognition of the Göyçə tribe. As the tribe migrated from Azerbaijan to Anatolia and other regions, villages bearing the same name were established across these territories. The article concludes by outlining the present-day distribution of the Gökçə/Göyçə tribe. Villages and neighborhoods bearing names such as “Gökçəli” and “Gökçələr” can still be found in various regions of Turkey, including Tokat, Afyonkarahisar, Amasya, Sivas, Adana, Istanbul, and Muğla. Members of the tribe also live in Iraq, particularly around Mosul and Kirkuk. These settlements reflect the tribe’s enduring ethnic presence and legacy. In summary, the Göyçə toponym is not merely a geographic term but a symbol of deep ethnic identity rooted in the history, mythology, governance, and migration patterns of Turkic peoples. It embodies the spiritual and political legacy of the Göktürk Empire, the sacred meaning of the sky god “Göy,” and the shared cultural memory of the Turkic world. Historical records, literary epics, and modern toponymic examples collectively affirm its role as a cultural marker of Turkic identity.

Giriş

1747-ci ildə Nadir şahın sui-qəsd nəticəsində öldürülməsi nəticəsində onun yaratdığı böyük bir imperiya parçalandı və Təbriz, Şirvan, İrəvan və Qarabağ əyalətlərini özündə birləşdirən Azərbaycan vilayətlərində 20-yə yaxın xanlıq və sultanlıq yarandı ki, onlardan biri də Göyçə mahalının da daxil olduğu İrəvan xanlığı idi.

Bu toponim necə meydana çıxmışdır?

“Göyçə” adına ilk dəfə Zeynəddin bin Həmdullah Qəzvininin “Zeylə tarix-e qozide” (“Seçilmiş tarixə əlavə”) əsərində rast gəlinir. Hicri-qəməri tarixlə 744-cü ildə (miladi 1343-1344-cü il) baş vermiş hadisələri nəql edən Qəzvini yazır:

“Əmirlər (çobanilər) Şənb-i Qazanda olduqları vaxt xəbər çatdı ki, Sultan Əbu Səidin Ruma göndərdiyi və Qarahisar qalasında məhbus olan əmir Sürğan əmir Çoban oğlu qalanın kutvalını öldürüb çoxlu adamla bu tərəfə gəlir. Yağı Basdı və Məlik Əşrəf onu qarşılamaq adı ilə Naxçıvana və Şərura getdilər və Məmurıyyədə bir-biri ilə qarşılaşdılar. Oraya çoxlu qoşun toplandı. Oradan Qəsr-tağa və Əmir Çobanın yaylağı olan və həqiqətən çox gözəl yay məskəni sayılan Gökçə Dənizə getdilər. İki aya yaxın orada qaldılar” (Qəzvini, 1990: 16).

“Sürğan və Yağı Basdı Saray Süleyman Bahadır yolu ilə Naxçıvanda Məstəkuhun ətəklərindən keçib Məmurıyyədə məskən saldılar. Sonrakı gün Araz çayından keçib Gökçə Dəniz yolu ilə Arrana getdilər” (Qəzvini, 1990: 18).

Əmir Teymurun 1386-cı ildəki yürüşlərindən bəhs edən müəllif daha sonra yazır:

“Təbrizin xaraba qaldığından, rəiyyətin təqətsizliyindən və çıxılmaz vəziyyətindən xəbərdar olan kimi mərhəmət göstərərək onlardan yalnız nal haqqı aldı və o vəcihin (toplanmasını) xacə Nizaməddin Yəhya Semnaniyə tapşırırdı, özü Təbrizdən Naxçıvan yolu ilə Gökçə Dənizə getdi, bir gün Əlincə qalasının ətəklərində vuruşdu və qışda Qarabağa gedib orada qışladı” (Qəzvini, 1990: 52).

Göründüyü kimi ərazinin adından “Gökçə Dəniz” olaraq bəhs edilir.

TKA-da saxlanan 1584-1585-ci illərə aid edilən 139 nömrəli təhriir dəftərində Türkiyənin Kırşehir sancağının Kırşehir nahiyyəsində Gökçə Dəniz kənd adına rast gəlinir (Halaçoğlu, 2011: 1557).

Tədqiqatçıların yazıya alınma tarixini XV əsrin sonlarına aid etdikləri “Kitabi-Dədə Qorqud”da da bu ada iki yerdə rast gəlinir. “Qazan bəy oğlu Uruz bəyin dustaq edildiyi boy”un Drezden nüsxəsinin 126-cı səhifəsində Qazan xanın dilindən deyilir: “Mən bu oğlanı alayın, ava gedəyin. Yedi günlük azığa çəqayın. Ox atdığım yerləri, qılıç çalıb baş kəsdiyim yerləri göstərayim. Kafir sərhəddinə, Cızıqlara, Ağlağana, Gökçə dağa aluban çıxayın. Sonra oğlana gərək olur, a bəglər!” – dedi (Əlizadə, 20014: 80).

“Uzun Qoca oğlu Səgrək boyu”nda isə belə deyilir (Drezden nüsxəsi, 255-ci səh.): “Meyxanədə beş gün yemə-içmə oldu. Andan Şiröküz ucundan Gökçə dənizə dəkin el çarpdı” (Əlizadə, 20014: 145).

“Gökçə dağı” ifadəsinin meydana çıxdığı ilk yazılı əsərin hələlik “Kitabi – Dədə Qorqud” olduğu anlaşılır.

“Gökçə” adının inzibati - ərazi vahidi kimi işlədilməsinə ilk dəfə Qaraqoyunlu hökmdarı Cahanşahın (1436-1467) fərmanında rast gəlinir. Onun 1449-cu ildən sonra, 1462-ci ildən əvvəl imzaladığı, tarix qoyulmayan bir fərmanı var ki, burada “Göyçə vilayəti” ifadəsi işlədilir (Papazyan, 1956, 64).

Azərbaycan Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin 1468-ci, I Şah İsmayılın isə 1503-cü il tarixli fərmanlarında da Göyçə vilayətinin adı çəkilir (Papazyan, 1956, 64).

Uzun Həsənin (1468-1478) tapşırığı ilə yazılmış “Oğuznamə”də - Əbubəkr Tehraninin “Kitabi – Diyarbəkrriyyə” əsərində oğuz türklərinin soy-kökündə duran Oğuz xaqanın Göyçə dənizi ətrafında yaşadığı və burada dəfn olunduğu qeyd edilir. Müəllifə görə xanlar xanı Bayındır xan və bir çox oğuz sərkərdələri də özlərinin ata-baba yurdu olan bu diyarda fəaliyyət göstərmiş, burada dünyalarını dəyişmiş, burada dəfn olunmuşlar (Tehrani, 1998: 46-47).

Bəzi tədqiqatçılar, o cümlədən İ.Şopen “Göyçə” sözünün etimologiyasını “göy”, “mavi” sözü ilə bağlamağa çalışsalar da, (Şopen, 2002: 211) araşdırmalarımız nəticəsində belə bir ehtimal irəli sürə bilərəm ki, bu toponimlər bir vaxt buralarda yaşamış *gökçə/göyçə* adlı türk tayfasının adından yaranmışdır.

Anadolu türkmən yürüklərindən Tarsus bölgəsində yaşayan 96 camaatdan ibarət *gökçəli/göyçəli* tayfasında 2.456 vergi mükəlləfiyyətli kişi və 720 subay şəxs qeydə alınmışdır (Halaçoğlu, 2011: 2313).

XVI əsrdə tərtib edilmiş təhrir dəftərlərində Osmanlı dövlətinin ərazisində Gökçə məzrəəsi (Kosun), Gökçə Öyük kəndi (Kütahya), Gökçəli camaatı, Gökçə əfşarı camaatı, Gökçə ağıl məzrəəsi (Kayseri, Koçhisar, Turqut), Gökçə Əlilər və Gökçə Əlili kəndləri (Turqut), Gökçə Əlili məhəlləsi (Konya), Gökçə Asma kəndi (İslamlu), Gökçə Bayır (Sivas), Gökçə Bələn (Maraş), Gökçə və Gökçə çəm camaatları, Gökçə çəm kəndi (Budaközü), Göğçə Təpə camaatı, Gökçə Təpə kəndi (İnsuyu, Konya Bayburt, Urfa Kozan), Gökçə dərə (Koçhisar), Gökçə Dündarlı camaatı, Gökçə Eymir kəndi (Karaçam), Gökçə Eymur məzrəəsi (Karataş, Kayseri), Gökçə Germani kəndi (Kureyşözü), Gökçə Hacı Kətxuda camaatı, Gökçə kəndləri (Adala, Afşar, Kayseri, Kestler, Mahmudlar, Manisa, Menemen, Palamud, Sivas, Sivrihisar), Gökçə qanlı camaatı, Gökçədağ (Bayındır, Hisni-mansur, Karsı-maraş, Maraş, Zamantı), Gökçətəpə (Maraş), Gökçəköy məzrəəsi, Gökçələr camaatı, Gökçələr kəndi, Gökçəli qışlağı və s. kimi kənd, məzrəə, camaat adları qeydə alınmışdır (Halaçoğlu, 2011: 2616).

Göytürk xaqanlığı (552-744) ilk türk imperatorluğu sayılır. Buradakı “türk” sözünün tarixdə ilk dəfə işəildiyi hesab edilir. “Göy” sözünün işlədilməsi necə meydana çıxıb?

Digər xalqlarda müxtəlif cür-səma, asiman, fəza, nebo və s. yalnız türklərdə onun rənginin adı ilə “göy” adlandırılmış və ona xüsusi məna verilmişdir. “Göy” sözü qədim türklərdə həm də fəvqəltəbii qüvvə, Tanrı-Allah sayılmış və sakral məna ifadə etmiş, *göytürk* isə türkün Göyə məxsus olduğunu, Göy-Tanrı mənşəli olduğunu, onun Yer üzünə hakim olmağa haqqı və qüdrəti çatdığını ifadə etmişdir. Altay dağlarından Qara dənizə qədər uzanan Göytürk imperatorluğu həmin dövrdə dünyanın ən böyük dövləti idi.

Qədim türklərdə Tanrı və Göy sözləri sinonim idi. Onlar hesab edirdilər ki, bizim kainatı 17 ilah idarə edir: Yersub, Umay, Erlik (Ərlik), Torpaq, Su, Od, Günəş, Ay, Ulduzlar, Hava, Bulud, Külək, Tufan, İldırım və Şimşək, Yağış, Göy qurşağı. Tanrı (Göy) isə baş Allah idi. Onların təsəvvürlərinə görə Yer üzərində mövcud olan bütün şeylər Tanrının (Göyün) hakimiyyəti altındadır. Məhz Tanrı kainat səmasında baş Allah olmaqla, istər bütöv xalqların, istərsə də hökmdarların-xaqanların, xanların taleyini müəyyən edir. Orxan daş kitabələrində Göy Allahı Tanrının rolu müəyyənəşdirilmişdir. Onu Bilgə xaqan belə ifadə edir: “İnsan oğulları doğulmuşlar ki, Göylərin müəyyən etdiyi vaxtda ölsünlər”.

Tanrının siması heç kimə aydın deyil. Yer və Tanrı (Göylərin Ruhu) bir varlığın iki forması kimi başa düşülür və bir-biri ilə mübarizə aparmayaraq bir-birlərini tamamlayırlar. Tanrı xaqanlara (xanlara) müdriklik və hakimiyyət bəxş edir. Bilgə xaqan bu barədə deyir: “Atam öləndən sonra türk Tanrısının (Göyün) və müqəddəs türk Yersubunun (Yer və Su) iradəsi ilə mən xaqan oldum. Xanlara dövlət bəxş edən Tanrı (Göy) məni xaqan etdi ki, türk xalqının adı və şöhrəti itib getməsin”.

Xaqan taxta çıxdıqdan sonra dövlətdə həm də baş kahin olurdu. Ona Göylərin oğlu kimi sitayiş edirdilər (İmanov vb., 2003).

Qədim türklərin Böyük Gök Tanrıya qurbanvermə mərasimləri əsrləri aşaraq indiyə qədər də Altay xalqlarında qalmışdır.

Türklər VII-VIII əsrlərdə boylara və uruqlara bölünmüşdür (Ataniyazov, 202: 2).

“Göytürk” sözündəki “göy” tərkibi türklərə məxsus ərazilərdə müxtəlif şəkildə öz davamını da tapmışdır. Türkmən alimi S. Ataniyazov gökçə, çakır və əfşarları *göklən* boyunun dodurğa uruğuna aid edir (Ataniyazov, 202: 17). Müəllif göklən boyu haqqında bildirir ki, XI əsrdə Sırdərya boylarından Balkan dağlarına köçən və “gök/göklü” adlanan türkmən boyunun nəsiləri olan göklənlər hazırda əsasən Türkmənistanın Qarriqala rayonunda və Qızılarbat rayonunun Çukur və Cecis obalarında yaşayırlar. Bu boya mənsub olanların bir qismi isə Azərbaycan və Türkiyədə, böyük hissəsi isə İran Türkmənsəhrasında yaşayırlar (Ataniyazov, 202: 13).

Malazgird döyüşü (1071) oğuz türkmənlərin kütləvi şəkildə Anadolu torpaqlarına köçməsinin yolunu açdı. Xəzər dənizinin cənubundan, Xorasan, İran və Azərbaycandan köçməklə Anadoluya gedən oğuz-türkmən boylarına mənsub olanların bir qismi keçdikləri ərazilərdə məskunlaşmaqla öz boy, tayfa, qəbilə, camaat, oba və oymaq adlarını da yeni məskunlaşdıqları ərazilərə vermişdilər ki, Göyçə adı da fikrimizcə onların arasındadır.

Şəkidə, Naxçıvanda, Türkiyədə və türklərin yaşadığı digər bölgələrdə mövcud olan və adını eyniadlı türk tayfasından götürmüş “Göynük” kəndi haqqında da eyni sözləri demək olar.

1590-cı il tarixli İrəvan vilayətinin müfəssəl dəftərində Zebil nahiyyəsində başqa adı Suaçır olan və ildə 8.000 ağça vergi ödəyən Göyçə adında kənd (Qaramanlı, İslamoğlu, 2003: 508), İrəvan əyalətinin 1727-ci il tarixli icmal dəftərində isə həmin əyalətin Şürəyel nahiyyəsində ildə 3.000 ağça vergi ödəyən Göyçə adında başqa bir kənd qeydə alınmışdır (Bünyadov, Məmmədov, 1996: 125). İrəvan əyalətinin 1727-ci il tarixli müfəssəl dəftərində həmin kənddə 8 ailə yaşayırdı (Hüseyn, 2021: 749). Müfəssəl dəftərdə Şürəyöl nahiyyəsində başqa adı Aləmli olan “Molla Göyçə” adında kənd də vardır (Hüseyn, 2021: 704).

Göyçə nahiyyəsi inzibati ərazi vahidi kimi ilk dəfə 1728-ci il tarixli icmal dəftərində rast gəlinir. İllik vergisi 578.770 ağça olan nahiyyədə 43 kənd vardı (Bünyadov, Qaramanlı, 1996: 55-56).

Fikrimizcə, “Göyçə” toponiminin mənşəyi Göytürk İmperatorluğu və göytürklərdən törəmiş ifadədir. Gözəl-gözəlçə, yetim-yetimçə, bağ-bağça, qazan-qazança, kitab- kitabça və s. sözlərində olduğu kimi, gökçə/göyçə sözü də sifətin azaltma dərəcəsi əsasında yaranmış tayfa adıdır. Aydındır ki, gökçə/göyçə tayfası göytürklərə aiddir.

“Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti”ndə hazırda Ağstafa rayonunun Vurğun və Xətai inzibati ərazi vahidlərində yerləşən Göyçəli adında iki kənd haqqında məlumat verilir: “Gəncə-Qazax düzənliyində yerləşirlər. XIX əsrdə bir qrup azərbaycanlı əhali erməni təcavüzü nəticəsində öz dədə-baba yurdları olan Göyçə mahalından köçməyə məcbur olmuşdu. Qazax mahalında məskunlaşan həmin əhali yeni yaşayış məntəqələrinə keçmiş yurdlarının adlarını vermişlər” (Əliyeva vb., 2007: 207).

Bu kiçik məlumatda ciddi səhvlərə yol verilmişdir. Əvvəla, *Qazax mahalı* adında inzibati-ərazi vahidi mövcud olmayıb. Müəlliflərin nəzərdə tutduğu ərazidə xronoloji ardıcılıqla Qazax Sultanlığı, Qazax distansiyası, Qazax nahiyyəsi, 1867-ci ildə Qazax və Şəmsəddil nahiyyələri əsasında yaradılan və sovet hakimiyyətinin dövrünə qədər mövcud olan Qazax qəzası, sovet hakimiyyətinin dövründə isə həmin qəzanın bir hissəsində yaradılan Qazax rayonu mövcuddur. İkincisi isə guya

erməni təcavüzündən qaçan göyçəlilərin bu kəndləri yaratması da, təcavüz hadisəsinin və göyçəlilərin qaçması da saxta məlumat və göyçəlilərə atılan böhtandır.

Kitabın tərtibçiləri iddia edir ki, müəlliflərin öz tədqiqatları ilə yanaşı, Azərbaycanın bir çox görkəmli dilçi alimlərinin, türkoloqların, tarixçilərin, coğrafiyaşünasların, toponomistlərin, etnoqrafların əsərləri nəzərdən keçirilmiş, mövzu ilə bağlı müxtəlif lüğətlərə, toplulara, inzibati ərazi bölgülərinə müraciətlər olunmuş, müqayisələr aparılmışdır (Əliyeva vb., 2007: 5). Halbuki iddianın əksinə olaraq, Ağstafa rayonunda mövcud olan “Göyçəli” toponimi haqqında ən azı tarixçilərin əsərlərinə müraciət edilməmişdir.

1595-ci il tarixli Gəncə-Qarabağ əyalətinin icmal dəftərində Gəncə livasının Xaçın nahiyyəsinə İshaq adlı şəxsin zəamətinə məxsus və ildə 2.000 ağça vergi verən *Göyçəli Varvara*, (Qaramanlı, 2022: 221). Axıstabad livasının Qaraağac qəzasında yaşayan, Hacılar tayfasının uluslarından olan və ildə 2.000 ağça vergi verən *Göyçəli camaatları* qeydə alınmışdır. (Qaramanlı, 2022: 252). Əlimizdə yazılı mənbələr olmadığına görə adı çəkilən Göyçəli camaatlarının hansı dövrdə bu ərazidə məskunlaşdığı haqqında dəqiq tarix söyləmək mümkün olmasa da, oğuz-türkmən tayfalarının XII-XIII əsrlərdə Orta Asiyadan Anadoluya köçü zamanı Göyçəli camaatının bu ərazilərdə məskunlaşdığını hesab etməliyik. Osmanlıların XVI əsrin sonlarında tərtib etdikləri təhrir dəftərlərində Göyçə adında qəza və nahiyyə qeydə alınmayıb. Beləliklə, düşünmək olar ki, Göyçə adında inzibati ərazi 1590-1723-cü illər arasında, böyük ehtimalla Səfəvilər dövründə yaradılmışdır. Ərazinin adı aydındır ki, yuxarıda haqqında söhbət gedən Göyçəli və Göyçəli Varvara camaatlarının adından götürülmüşdür.

1727-ci ildə Osmanlı hökuməti tərəfindən tərtib edilmiş Gəncə - Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftərində həmin əyalətə daxil olan Xılxına livasının Həsənsu nahiyyəsində Göyçəli adında kənd və əhalisi Göyçəli camaatından olan daha 7 kənd qeydə alınmışdır: Uğurlu kəndi, Molla kəndi, Məmmədqulu kəndi, Qaib kəndi, Vəlizza kəndi, Yəhyalı kəndi və Pirməhəmməd kəndi (Qaramanlı, 200: 224-228).

Adı çəkilən Göyçəli kəndi sonralar Şəmsəddil sultanlığının, Şəmsəddil distansiyasının, Şəmsəddil nahiyyəsinin, 1867-ci ildən isə yeni yaradılan Qazax qəzasının tərkibində olmuşdur. Sovet hakimiyyəti illərində Qazax qəzasının ərazisində Qazax və Tovuz rayonları yaradılarkən, Göyçəli kəndi Qazax rayonunun tərkibində qalmış, daha sonra isə yeni yaradılan Ağstafa rayonunun tərkibinə daxil edilmişdir. Şəmsəddil nahiyyəsinin 1860-cı ildə tərtib edilmiş kameral təsvirinə görə, Göyçəli kəndi nahiyyənin ən böyük kəndi olmuşdur. 261 ailənin yaşadığı bu kənd Cağalı və Qırıqlı icmalarından ibarət idi (Əhmədli, 2019: 107-125).

Sultan xaslarına daxil olan Həsənsuyu nahiyyəsindəki Göyçəli kəndi 1732-ci il tarixli Gəncə-Qarabağ əyalətinin icmal dəftərində də qeydə alınmışdır (Qaramanlı, 2023: 94).

İrəvan əyalətinin 1831-ci il tarixli kameral təsvirində əyalətə daxil olan Sürməli mahalında 9 ailənin yaşadığı Göyçəli kəndi qeydə alınmışdır. Kənd Qacarlar dövlətinə sadıq olan və rus işğalından sonra İrana getmiş Kələm ağanın tiyulu olmuşdur (Əhmədli, 2022: 47-48). Hazırda həmin kənd Türkiyə Cümhuriyyətinin İğdır vilayətinin Qaraqoyunlu ilçəsinə daxildir.

Gökçə tayfasının hazırda Türkiyədə geniş yaşayış arealı mövcuddur. Məsələn, Tokat vilayətinin Niksar ilçəsində *Gökçəli* adında qəsəbə, Afyonkarahisar vilayətinin Dinar ilçəsində, Amasya vilayətinin Göynücek ilçəsində, Bayburt vilayətinin Mərkəz ilçəsində, Biləcik mahalının Bozüyük ilçəsində, Bingöl vilayətinin Adaklı ilçəsində, Sivas vilayətinin Yıldızeli ilçəsində *Gökçəli* adlı kəndlər, İstanbulun Çatalca ilçəsində, Qaziantepin Nizip ilçəsində, Qəhrəman Maraşın Andırın ilçəsində, Məlatya vilayətinin Pötürge ilçəsində, Ordu vilayətinin Kumru ilçəsində, Samsun vilayətinin Çərşəmbə ilçəsində, Adana vilayətindəki Yürəyir ilçəsində *Gökçəli* adında məhəllələr vardır.

İraqın Mosul şəhərində də “Gökçəli” məhəlləsi var. Həmin ərazilərin əsrlər boyu Osmanlı imperatorluğuna məxsus olduğunu nəzərə alsaq, bu fakt əlbəttə, təəccüb doğurmamalıdır. Hazırda da Gökçə tayfası Türkiyədən başqa, Mosul və Kərkük şəhərlərinin yaxınlığında yaşayır.

Türkiyənin bir çox yerlərində “Gökçə” və “Gökçəli” ilə yanaşı, “*Gökçələr*” kimi yer adlarına da rast gəlinir və bu sözün tayfa mənsubiyyətini ifadə etməsi şübhə doğurmur. Məsələn, Türkiyənin Adana vilayətinin Seyhan ilçəsində, Balıkesir vilayətinin İvrindi ilçəsində, Biləcik vilayətinin Gölbaşı ilçəsində, Bursa vilayətinin Harmancık ilçəsində, Dənizli vilayətinin Tavas ilçəsində, Manisa vilayətinin Akhisar ilçəsində, Muğla vilayətinin Milas ilçəsində, Sakarya vilayətinin Akyazı ilçəsində, Trabzon vilayətinin Düzköy ilçəsində, Kocaeli vilayətinin İzmit ilçəsində “*Gökçələr*” adlı məhəllələr, Çankırı vilayətinin Çerkeş ilçəsində, Gümüşxana vilayətinin Şiran ilçəsində, Kastamonu vilayətinin Cidə ilçəsində, Kütahya vilayətinin Altıntaş və Simav ilçələrində, Zonquldaq vilayətinin Çaycuma ilçəsində “*Gökçələr*” adlı kəndlər vardır.

Türkiyəli tədqiqatçı Bürhanəttin Akbaş Bozok türkmənlərinə aid etdiyi *Gökçəli* oymaqlarının geniş siyahısını verir:

“17.Gökçəli obaları (Mersində Dəliçay, Mezitli dərəsi və Bolkar dağlarına qədər uzanan ərazidə yaşayırlar): 1.Əlixanlı; 2.Arşanlı; 3.Arşular; 4.Əsri(yak); 5.Baltalı; 6.Bozoxlu; 7.Çimirli; 8.Çaylaq; 9.Çoğköylü; 10.Döyünlü; 11.Əskimustafalı; 12. *Hacıgöyçəli*; 13.Həməbəyli; 14.Xurmacıqlı; 15.İğdir; 16.Kəlbürcü; 17.Qapmazlı; 18.Qarahəməzli; 19.Kəsəroğlu; 20.Qocaoğlu; 21.Kiçikhacılı (Qarınıq); 22.Mahmudfakifli; 23.Oğulbəyli; 24.*Ordugöyçəli*; 25.Sapandərəli; 26.Sarıbəyli; 27.Sarıcaorxanlı; 28.Savcı; 29.Süleymanlı; 30.Useli; 32.Yaqublu obaları. Məşhur türk tarixçisi F.Sümər də gökçələr haqqında maraqlı məlumat verir: “Tarsus bölgəsində yaşayan və XIV-XVI əsrlərdə varsaq adlanan türkmən icması boy adları ilə kusun, ulaş, quşdəmür, *gökçəli* və əlvanlı kimi bir sıra təşəkküllərə ayrılmışdı” (Sümer, 1992: 304).

Türkiyə Cümhuriyyətində Konya, Tokat, Əskişəhər, Afyonkarahisar, Kayseri, Ankara və Sivas vilayətlərində əhalisi ancaq qaraçaylardan ibarət olan 12 kənd vardır. Bu kəndlərdən biri olan *Gökçə Yayla* kəndi Əskişəhər vilayətinin Xan ilçəsində yerləşir.

Gökçəli tayfasını oğuzların Üç Ox boyuna mənsub hesab edən Türkiyəli alim A.Gökbəl yazır ki, Anadolunun Rumeli tərəfi də daxil olmaqla müxtəlif yerlərdə, xüsusilə XVI əsrdə *Gökçəli*, *Gökçələr* və *Gökçə* adlarını daşıyan kəndlərə də rast gəlinir (Gökbəl, 2007:56).

Müəllif XVI əsrdə olmaqla Maraş qəzası, Qara Hayıt nahiyyəsində (1563) əhalisi 133 nəfər olan bir kənd, Elbistan qəzasına tabe olan Aynul-Arus nahiyyəsində *Gökçə* kəndi və Zamantı qəzası,

Pınarbaşı nahiyyəsi sərhədlərində *Gökçəköy* adında məzrələlərin mövcud olduğunu bildirir (Gökbel, 2007: 57).

III Murad zamanında Qaraman kəndləri arasında 98 nəfər sakini olan “*Gökçə*” adında bir kəndə, 1965-ci ilin siyahıyaalmasına görə də Qaramanın bu günkü mərkəz kəndləri arasında 37 evi və 202 sakini olan “*Gökçə*” adında bir kəndə də rast gəlirik” (Gökbel, 2007: 56-57).

Türkiyədəki Amasya vilayətinin Göynücek ilçəsində yerləşən *Gökçəli* kəndi ilə bağlı maraqlı məlumat verilir. Deyilənə görə, Gökçəli adı kənddəki qədim qalanın komandanının adı ilə bağlıdır. Həmin komandanın adı Gökçə bəy imiş.

Bir sıra müəlliflər XVII əsrdə yaşadığı güman edilən böyük türk aşiq-şairi Qaracaoğlanın Varsaq yurdu Fekenin (Adana vilayəti) *Gökçə* kəndində doğulduğunu yazırlar (Ergin, 1965: 17).

Nəticə

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gələ bilərik ki, Göyçə mahalı öz adını Malazgird döyüşündən (1071) və Çingiz xanın istilasından (1221) sonra Orta Asiyadan köçərək təxminən XII-XIII əsrlərdə bu ərazilərdə məskunlaşmış *göyçə/gökçə* tayfasının adından almışdır.

Müxtəlif müharibələr, o cümlədən I Şah Abbasın 1604 - cü ildə İrəvan əyalətini (Çuxursəd bəylərbəyliyi) osmanlılardan geri alarkən həyata keçirdiyi “yandırılmış torpaq” taktikasının nəticəsində burada yaşayan gökçələr Osmanlı İmperatorluğuna köç etmiş, amma onların adı həmin ərazidə qalmaqda davam etmişdir.

Qaynaqlar

- Ataniyazov S. (1999). Türkmen boylarının keçmişi, yayılışı, bugünkü durumu və geleceği. *Bilgi*, №10, Yaz.
- Bayramov İ. (2002). *Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri*. Bakı.
- Əhmədli, N. (2019). *Şəmşəddil nahiyyəsinin kameral təsviri*. Bakı.
- Əhmədli, N. (2022). *İrəvan əyalətinin kameral təsviri. 1831-ci il*. V cild. Bakı.
- Əliyeva, R., Məşədiyev, Q., İnanç, E., Qocayeva, T. Ş. (2007). *Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti*. Bakı.
- Əlizadə, S. (2004). *Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər*. Bakı.
- Ergin S.N. (1965). *Karacaoğlan. Hayatı və Şiirleri*. İstanbul.
- Gökbel A. (2007). *Anadolu'daki Varsak Türkmenleri*. Ankara.
- Halaçoğlu Y. (2011). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453–1650)*. İstanbul.
- Hüseyn, F. (2021). *1727-ci il tarixli Rəvan livası müfəssəl təhrir dəftəri*. Bakı.
- İmanov H., Əhədov A., Əhmədli N. (2003). *Etnik dinlər və dünya dinləri*. Bakı.

-
- Qaramanlı H. (red). (2000). *Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri*. Bakı.
- Qaramanlı H. (red). (2023). *Gəncə-Qarabağ əyalətinin icmal, timar ruznamçə və təhvil dəftərləri*. Bakı.
- Qaramanlı, H. (1996). *İrəvan əyalətinin icmal dəftəri*. Bakı.
- Qaramanlı, H. (2022). *1595-ci il tarixli Gəncə-Qarabağ əyalətinin icmal dəftəri*. Bakı.
- Qaramanlı, H., İslamoğlu M. A. (2023). *1590-cı il tarixli İrəvan vilayətinin müfəssəl dəftəri*. Bakı.
- Qəzvini, Zeynəddin bin Həmdullah. (1990). *Zeylə Tarix-e Qozide ("Seçilmiş tarixə əlavə")*. Bakı.
- Sümər F. (1992). *Oğuzlar*. Bakı.
- Tehrani Ə. (1998). *Kitabi-Diyarbekriyyə*. Bakı.
- Папазян, А.Д. (1956). *Персидские документы Матенадарана (указы, сост.), вып. I, (XV–XVII вв.)*. Ереван.
- Шопен И. (1852). *Исторический памятник состоянию Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской Империи*. Санкт-Петербург.